

RYTU IŠMINTIES ENCIKLOPEDIJA

Viskas apie Rytų filosofiją, religiją,
psichologiją, mistiką, kultūrą, literatūrą

RYTŲ IŠMINTIES ENCIKLOPEDIJA

Budizmas. Hinduizmas.
Daoizmas. Dzenbudizmas

Iš vokiečių kalbos vertė

Zita Baranauskaitė-Danielienė ir Antanas Danielius

VILNIUS 2010

Pratarmė

Ši enciklopedija – tai pirmasis bandymas perteikti keturių didžiųjų Rytų išminties mokymų – budizmo, hinduizmo, daoizmo ir dzenbudizmo – svarbiausias sąvokas ir filosofijos sistemas visiems suprantama kalba. Kaip ir kiekviename „pirmajame“ darbe, čia neišvengta trūkumų, bet, tikimės, juos atpirks šio darbo teikiama nauda.

Enciklopedijoje pateikiama apie keturis tūkstančius straipsnių. Akivaizdu, jie neapėmė visų tų sąvokų, kurias vartoja keturios čia aptariamos dvasinio mokymo sistemos. Kiekvienas iš šių mokymų tiesiog stulbina literatūros ir terminijos gausa. Tarkim, vien budizmo literatūros išsamios studijoms prireiktų ne vieno žmogaus gyvenimo. Ši enciklopedija nėra akademinis leidinys – ji nėra skirta vien specialistams ar mokslininkams. Priešingai, ji turėtų padėti prasiskinti kelią per neįprastų terminų tankynę kiekvienam susiduriančiam su Rytų išminties mokymų sąvokomis bei vaizdiniais žmogui, kad ir kas jis būtų – mokslininkas, žiniasklaidos atstovas, praktikuojantis gydytojas, psichoterapeutas; kad ir ką veiktų – medituotų ar tobulintų savo kūną ar sielą.

Rengiant šią knygą, kilo keblumų, kaip pateikti sąvokas. Mat jos vartojamos mažiau siai penkiomis Azijos kalbomis (sanskrito, pali, tibetiečių, kinų, japonų), o jų formos viena nuo kitos skiriasi ne ką mažiau nei nuo kitų, negiminingų joms kalbų formų. Tad transkribuojant ir verčiant šias sąvokas kilo gausybė problemų. Dar kebliau buvo perteikti pačią išmintį, mokymų objektą. Žodis „išmintis“ čia dažniausiai vartojamas budistine pradžnos prasme, t. y. įvardyti ne tam tikriems intelekto pasiekimams, o tiesiogiai, intuityviai patiriamai išminčiai, paskatinančiai tikrosios pasaulio prigimties išvalgą.

Nesistengėme pateikti „faktinių žinių“ – tokių objektyvių žinių ir vertinimų, kokius pateikia Vakarų gamtos mokslai. Nors Rytų išminties „tyrimo metodai“ pragmatiškumu nenusileidžia Vakarų metodams (pirmųjų pagrindumą patvirtina tai, kad jie tūkstantmečius, t. y. kur kas ilgiau nei tam tikri gamtos mokslo „faktai“, gyvuoja įvairiose kultūrose), tačiau šių metodų paskatintų išvalgų, kaip pabrėžia visi išminties mokymai, neįmanoma perteikti sąvokomis.

Čia pateikiami terminai tėra nuorodos į visuotinę patirtį, kurios turinį žmogus galutinai suvokia tik pats tiesiogiai jį išgyvendamas. Tarkim, cheminė analizė, kad ir kokia tiksliai ji būtų, neįstengia perteikti sąvokų „saldu“ ir „rūgštu“ prasmę, bet atsikandę persiko ar citrinos, mes patys patiriame, kas yra saldumas ar rūgštumas. Tik pats išgyvenęs šių sąvokų įvardijamus dalykus, žmogus gali vartoti jas suvokdamas jų prasmę.

Šioje enciklopedijoje minimos išvalgos patiriamos pačiam išgyvenant tam tikrus dalykus – filosofiniai apmąstymai arba vertinimai jų nepaskatina. Šias išvalgas paskatina savistaba, sąmonės tyrimas medituojant – sąmonės, kuriai šiuolaikinis Vakarų mokslas skiria daugiausia svarbos siekiant pažinti tikrovę.

Eidami šiuo keliu rytiečiai sąmonės tyrėjai išvelgė tokias pasaulio reiškinių ir mūsų sąmonės sąsajų subtilybes, kokių Vakarai nė nesapnavo ir kokioms išreikšti jie neturi sąvokų. Vakarų mokslininkai stokoja per asmeninę patirtį įgyto pažinimo, padedančio suprasti išminties mokymuose vartojamų terminų prasmę, todėl labai įvairiai interpretuoja ir aiškina šiuos terminus. Vargu ar rastume bent du skirtingų autorių veikalus, kuriuose nagrinėjamos sąvokos būtų perteikiamos taip pat. Net ir tų žmonių, kurie turi tvirtą tiesioginio patyrimo pamatą, kalbinė šio patyrimo perteikimo raiška dažnai labai

skiriasi. Be to, gana ilgą laiką kone kiekvienas tyrėjas vakarietis vis kurdavo naują Rytų tautų kalbų transkripcijos sistemą, todėl paplito daugybė skirtingų to paties termino rašybos variantų.

Šioje enciklopedijoje bandoma aprėpti sritį, kurioje Vakaruose nėra įsivyravusios, ir veikiausiai negali įsivyrėti, nei tikslios gramatinės formos, nei aiškus turinys. Tad tikimės pastabų – jomis vadovaudamiesi galėtume patobulinti čia pateikiamus terminus.

Daugiausia keblumų kilo pateikiant indų, kinų ir japonų originalių tekstų vertimus. Skaitytojui derėtų atsiminti, kad kiekvienas vertimas yra savotiška interpretacija, ją lemia vertėjo kalbinė ir pažinimo patirtis. Čia pateikiamus, dažniausiai sudėtingus, tekstus galima versti įvairiai – vienintelio teisingo vertimo šiuo atveju negali būti. Štai kodėl bibliografijoje stengėmės pateikti kuo daugiau svarbiausiųjų tekstų vertimų nuorodų. Kadangi iki šiol beveik nėra tinkamų dzenbudizmo koanų didžiųjų rinkinių vertimų, čia cituojamas jų ištraukas iš japonų kalbos vertėme patys.

Kai kurie dzenbudizmo terminai ir sąvokos gali atrodyti keisti, tačiau jie pasirinkti sąmoningai. Tarkim, „tikroji prigimtis“ įvardija nedualistiškai suvokiamą tikrovę. „Tikroji prigimtis“ nėra iliuzinės ar netikros prigimties priešingybė, be to, „prigimtis“ šiuo atveju nėra toks vardažodis, kurio savybes gali įvardyti būdvardžiai. Dzenbudizmo požiūriu, tikrajai prigimčiai nebūdingos jokios savybės – tai „viena sąmonė, be jokios kitos“. Štai tokia šios sąvokos prasmė.

Be to, būtina pažymėti štai ką: dzenbudizme filosofijos ir religijos teorijos nėra tokios svarbios kaip kituose čia aptariamuose mokymuose. Dzenbudizme gerokai daugiau svarbos teikiama mokytojams, nepertraukiamai tęsiantiems šią mokymo tradiciją nuo pat Budos Šakjamunio laikų (žr. Dzeno perdavimo tradicijos lentelę, p. 467). Dzenbudizmą mokytojai liudija savo gyvenimu, todėl enciklopedijoje pateikiamos išsamios jų biografijos. Dažnos dzenbudizmo idėjos įgyvendinimą geriausiai atspindi mokytojų veikla, todėl išskilioms asmenybėms skiriami ilgi biografiniai straipsniai.

Kaip naudotis enciklopedija

Visų sričių (hinduizmo, budizmo, daoizmo, dzenbudizmo) straipsniai, paryškinant antraštinius žodžius, pateikiami pagal abėcėlę. Pažodinis antraštinio žodžio vertimas pateikiamas tik tada, kai jo reikšmė ne visai atitinka šalia pateikiamą sąvokos apibrėžimą arba kai jį papildo.

Terminų priskyrimas atitinkamam dvasiniam mokymui nurodomas raidėmis: **B** – budizmas, **H** – hinduizmas, **D** – daoizmas ir **Dz** – dzenbudizmas. Jei ta pati sąvoka vartojama keliose religijose (dažniausiai hinduizme ir budizme), aiškinamos abi prasmės, pradedant senesne, pirmine, t. y. hinduistine.

Dzenbudizmas neretai laikomas viena iš daugelio budizmo mokyklų, tačiau jis plėtojosi atskirai nuo budizmo, tad čia aptariamas kaip savarankiška, „pranokstanti ortodoksinio mokymo ribas“ religija.

Budizmo terminai, taip pat antraštiniai žodžiai, net ir tada, kai yra senesnė forma, t. y. pali kalbos, dažniausiai pateikiami vadinamuoju hibridiniu sanskritu. Jei literatūroje dažnai vartojama pali kalbos forma, ji pateikiama skliaustuose po sanskrito formos. Pali kalbos atitikmeniu antraštinis žodis pateikiamas tik tada, jei nėra visuotinai vartojamos sanskrito formos. Tais atvejais, kai vartojamos abi formos, prie pali kalbos formos pateikiama sanskrito forma.

Dzenbudizmas atsirado ir suklestėjo pirmiausia Kinijoje. Tačiau dabar jis gyvuoja tik Japonijoje, tad dzeno kalba laikoma japonų kalba. Todėl dzenbudizmo terminų dažniausiai pateikiamos japonų kalbos formos, o prie to paties termino kinų kalbos formos – nuoroda į japonišką formą (pvz., **gonganas** / **koanas**). Asmenvardžių perteikiamos originalo formos; prie dažniau vartojamų japoniškų formų pateikiamos nuorodos į pirmines, kiniškas, formas (pvz., **Rindzai Gigenas** / **Linči Isiuanas**).

Kinų ir japonų kalbose yra daugybė homonimų – taip pat skambančių žodžių, turinčių skirtingas reikšmes, todėl pasitaiko atvejų, kai dusek pateikiamas tas pats antraštinis žodis. Bet tai ne to paties žodžio du skirtingi apibūdinimai – tai du skirtingi žodžiai, kurių rašybos skirtybės neatsispindi transkribuojant.

Transkripcija ir tarimas

Sanskritas. Antraštiniai žodžiai pateikiami tarptautine rašyba, pagal supaprastintą mokslo populiariojoje literatūroje vartojamą transkripcijos sistemą. Supaprastinta transkripcija (A) skiriasi nuo mokslinės (B) transkripcijos:

A	B
ch (chakra)	č (cakra)
n arba m (sanskrit; Dīpaṃkara)	ṃ (saṃskrit; Dīpaṃkara)
ri (Rigveda)	ṛ (Ṛgveda)
sh (Shiva; Krishna)	ś, ṣ (Śiva; Kṛṣṇa)

Transkripcijoje pateiktų raidžių tarimas panašus į lietuvišką tarimą.

Brūkšnelis virš balsės žymi ilgumą (ā tariama kaip žodžio „aras“ pirmo skiemens balsis). Ilgieji yra ir e (kaip „ledas“), o (kaip „klonis“). H po priebalsės rodo, kad šis priebalsis aspiruotai.

Kinų kalba. 1979 m. Kinijos Liaudies Respublikoje buvo įteisinta *pinyin* tarptautinė rašyba. Anksčiau taikyta *wade-giles* sistema lig šiol dažniausiai tebevartojama mokslinėje Vakarų literatūroje. Todėl šią, t. y. *wade-giles*, rašybą pasirinkome ir mes. Kad išvengtume keblumų, kituose leidiniuose susidūrę su *pinyin* rašyba, pateikiame šių dviejų rašybų atitikmenų lentelę (joje nepateikiama tų skiemenų, kurie pagal abi sistemas rašomi taip pat).

Japonų kalba. Čia pasirinkta Hepburno tarptautinės rašybos sistema. Ji vartojama ir Japonijoje, ir visame pasaulyje.

Tibetiečių kalba. Tibetiečių kalbos terminų mokslinė transkripcija yra tokia sudėtinga, kad nespécialistas vargiai įstengtų ją suprasti, juo labiau gebėtų ištartti žodį. Todėl vartojame literatūroje dažniausiai pateikiamą tarimu grindžiamą rašybos sistemą; mokslinė transkripcija pateikiama skliaustuose.

Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles
ba	pa	chi	ch'ih	dong	tung
bai	pai	chong	ch'ung	dou	tou
ban	pan	chou	ch'ou	du	tu
bang	pang	chu	ch'u	duan	tuan
bao	pao	chua	ch'ua	dui	tui
bei	pei	chuai	ch'uai	dun	tun
ben	pen	chuan	ch'uan	duo	to
beng	peng	chuang	ch'uang	e	eh
bi	pi	chui	ch'ui	er	erh
bian	pien	chun	ch'un	ga	ka
biao	piao	chuo	ch'ò	gai	kai
bie	pieh	ci	tz'u (ts'u)	gan	kan
bin	pin	cong	ts'ung	gang	kang
bing	ping	cou	ts'ou	gao	kao
bo	po	cu	ts'u	ge	ke, ko
bu	pu	cuan	ts'uan	gei	kei
ca	ts'a	cui	ts'ui	gen	ken
cai	ts'ai	cun	ts'un	geng	keng
can	ts'an	cuo	ts'ò	gong	kung
cang	ts'ang	da	ta	gou	kou
cao	ts'ao	dai	tai	gu	ku
ce	tsè	dan	tan	gua	kua
cen	tsen	dang	tang	guai	kuai
ceng	tseng	dao	tao	guan	kuan
cha	ch'a	de	te	guang	kuang
chai	ch'ai	deng	teng	gui	kui
chan	ch'an	di	ti	gun	kun
chang	ch'ang	dian	tien	guo	kuo
chao	ch'ao	diao	tiao	he	he, ho
che	chè	die	tieh	hong	hung
chen	chèn	ding	ting	ji	chi
cheng	chèng	diu	tiu	jia	chia
jian	chien	pai	p'ai	si	su, szu, ssu
jiang	chiang	pan	p'an	song	sung
jiao	chiao	pang	p'ang	suo	so
jie	chieh	pao	p'ao	ta	t'a
jin	chin	pei	p'ei	tai	t'ai
jing	ching	pen	p'en	tan	t'an
jiong	chiung	peng	p'èng	tang	t'ang
jiu	chiu	pi	p'i	tao	t'ao
ju	chü	pian	p'ien	te	t'e
juan	chüan	piao	p'iao	teng	t'èng
jue	chüeh, chüo	pie	p'ieh	ti	t'i
jun	chün	pin	p'in	tian	t'ien
ka	k'a	ping	p'ing	tiao	t'iao

